

Зустрічі ні до чого не призвели. А після проведення наради РЦ ЄХБ в м. Тулі та з'їзду ВРЄХБ в м. Москві у 1969 р. – криза між церквами ще більше загострилась.

З цього часу прибічники ВРЄХБ за підтримки влади починають більше працювати з пересічними віруючими РЦ ЄХБ. А керівництво РЦ ЄХБ робить акцент на роботу з молоддю, та з 1969 р. намагається офіційно зареєструватися.

Дана тема потребує подальшого дослідження з використанням архівів ВРЄХБ та архівів СБУ.

Джерела та література

1. Каушанский П.Л. С претензией на истину: О взглядах и деятельности экстремистов от баптизма. – Одесса, 1988.
2. Клибанов А.И., Митрохин Л.Н. Кризисные явления в современном баптизме. – М., 1967.
3. Калиничева З.В. Социальная сущность баптизма. – Л., 1972.
4. Неволин М. Раскол евангельско-баптистского движения в СССР. 1959-1963 годы. – СПб., 2005.
5. Синичкин А.В. Диалог между СЦ ЕХБ и ВСЕХБ. 1961-1972 гг. – Путь Богопознания. Богословско-публицистический журнал. – М., 2004. – Вып. 10-11.
6. Центральний державний архів вищих органів державної влади (далі – ЦДАВО). – Ф. 4648. – Оп. 2. – Спр. 434.
7. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 3.
8. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 19.
9. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 18.
10. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. Р-1332. – Оп. 2. – Спр. 38.
11. Братский вестник. – 1966. – № 6.
12. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 6465. – Оп. 2. – Спр. 37.
13. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 70.
14. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 72.
15. ЦДАВО. – Ф. 4648. Оп. 5. – Спр. 117.
16. ДАЛО. – Ф. Р-1332. – Оп. 2. – Спр. 39.
17. Державний архів Запорізької області. – Ф. 4548. – Оп. 1. – Спр. 8.
18. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 116.
19. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 138.
20. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 129.
21. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 128.
22. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 174.
23. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Опис 5. – Спр. 173.
24. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 224.

Summary

The article studies the activities of the Evangelic Christian-Baptists Council of Church in Ukraine in the period from 1965 to 1969. The archive materials have helped to clarify the reasons why the officials church goers turne to the Council of Churches as well as to trace the evolution in the relations between two churches of Evangelic Christian-Baptists in Ukraine in the 1960s.

Л. І. Полякова

ЕТНОДЕМОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СЕЛА ПІВДНЯ УКРАЇНИ У 60-80 рр. ХХ ст.

Етнічна картина сільської місцевості Півдня України суттєво відрізнялась від міської та тої картини, що існувала в інших сільських районах Української РСР. Це надавало селу південних областей своєрідності, яка до останнього часу не стала об'єктом серйозного наукового узагальнення. В цьому і проявляється актуальність даної теми. Метою дослідження є вивчення етнодемографічних особливостей села Півдня України. Прослідкування динаміки етнодемографічних змін села Півдня України наприкладі українського та російського етносів.

Вже перші підходи до розробки даної теми дозволяють визначити найважливіші особливості.

По-перше, коли українське село було переважно мононаціональним, то село Півдня України мало значно вищі показники індексу етнічної мозаїчності, а значить можна говорити, що воно було близьким до багатонаціональності. Вона носила специфічний характер, бо представники національних меншин розміщувались у своїй більшості компактно, відокремленими селами. Основна маса з них базувалась на колишніх козацьких зимівниках та заснованих у другій половині XVIII ст. Російською імперією переселенських селах, в тому числі і тих, куди переміщували жителів з інших регіонів та іноземних країн.

По-друге, дисперсний характер розміщення різних етнічних груп та відсутність тривалих традицій проживання призвели до консервування, в першу чергу, в соціально-культурній сфері рис і менталітету попереднього місця проживання. І хоча при цьому спостерігався певний взаємовплив і асиміляція культур, у порівнянні з містами він все ж був незначним. Географічно відокремлені мононаціональні села продовжували зберігати риси національної культури, економічної діяльності та соціальних відносин.

По-третє, небачено високі темпи переміщення до регіону в процесі соціалістичної індустріалізації населення, відіграючи домінуюче значення для формування етносоціальних показників міст, не могли обійти і села. Сказане особливо відноситься до приміських населених пунктів, які відзначались значно ближчим до міста, аніж до традиційного села етносоціальним складом жителів та їх заняттями.

По-четверте, в роки сталінського тоталітаризму, в першу чергу, в період другої світової війни, саме в даному регіоні набули поширення масові депортації населення (кримських татар, болгар, німців, вірмен). Це були переважно сільські жителі. В досліджуваний період спостерігається зворотній процес повернення репатріантів на історичну батьківщину. Це служило додатковим фактором етносоціальних змін, що особливо в кінці досліджуваного періоду справляв вплив на динаміку і характер досліджуваних процесів.

Визначальним показником етнічних змін в сільському середовищі Півдня України є дані щодо чисельності представників різних етносів. Їх аналіз можливий в процесі порівняння загальнореспубліканських та регіональних рівнів, що дозволяє визначити особливості півдня як важливого регіону України.

Загальні показники чисельності сільського населення півдня України, як і республіки в цілому, скорочувались. Однак тут темпи названого процесу були повільнішими, а середній вік населення дещо нижчим, аніж в цілому по державі.

Провідним етносом села південних областей продовжували залишатись українці. Їх представництво в загальному масиві сільського населення було значно вищим, аніж серед міських жителів.

Так, коли в містах відсоток українців у різні періоди складав 60-65%, то в селах представники корінного етносу складали 85-90%. При цьому у відносних і абсолютних показниках міста і села спостерігались діаметрально протилежні тенденції. В містах чисельність представників українства півдня зростає протягом досліджуваного періоду з 60 до 66%, в той час ж у селах скоротилась з більш як 91% в 1959 р. до 86,5% в 1989 р. [1, с.14-18].

Окрім міграцій, які, витягували з села найбільш працездатну частину населення, свій вплив справляло і загальне погіршення демографічних показників. Темпи старіння українців-селян в південних областях України значно перевищували відповідні показники міст і були чи не найвищими з усіх етносів. Так, наприклад, відсоток в загальній кількості українців осіб віком до 10 років в містах на кінець досліджуваного періоду складав близько 16, а в селах - всього 13%.

Як слушно вказують Є.П. Рудницький, В.А. Поповкін та В.І. Наулко, динаміку чисельності етносів та їх розміщення в рамках певної території визначають три ключових моменти: природний рух населення (тобто народжуваність і смертність), міграційні та етнічні процеси [2, с.436-437].

Перша ознака стосовно сільських українців півдня була несприятливою, особливо в період другої половини 70-х - початку 80-х років. При цьому, коли в кінці 50-х років рівень природного приросту в селах та містах був майже однаковим, то в кінці 80-х років падіння демографічних показників села набуло катастрофічного характеру. При цьому українці відносились і до числа чи не найстарших сільських етносів.

Це призвело до суттєвого скорочення, особливо у 80-і роки показників народжуваності. Темпи її падіння в селі південних областей, де основну масу населення складали українці, були в 1,2-1,3 рази вищими західних областей України. Певний вплив на це, як справедливо вказують демографи, складали усталені традиції, які відносно українства в дореволюційний період та аж до 30-х років нинішнього століття, були зорієнтовані на великі патріархальні сім'ї. В 40-60-х роках, незважаючи на певні зміни демографічних орієнтацій, українці все ж орієнтувались на 3-4 дітей в сім'ї. В 70-80-і роки дана тенденція поступово зводиться до європейського типу демографічного розвитку - 2-3 дітей, причому на Півдні, де вплив інонаціонального середовища був сильнішим, темпи скорочення народжуваності представників корінного етносу були вищими.

Елементи демографічної політики і зокрема запроваджена з кінця 1982 року державна допомога сім'ям з дітьми не змогла справити суттєвого впливу на показники народжуваності. Підрахунки показують, що за 1983-1988 роки показник сумарної народжуваності зріс в середньому на 0,1-0,2 дитини в розрахунку на одну жінку, а в середовищі корінного етносу навіть знизився на 0,01-0,02 чол. Починаючи з 1989 р. ця допомога взагалі втратила своє стимулююче значення, була зведена нанівець зростаючою інфляцією та падінням життєвого рівня населення.

Разом з постарінням населення, ростом смертності, деформаціями вікової структури сільських жителів це призводило до скорочення вищими, у порівнянні з іншими регіонами темпами, кількості українців в селах південних областей.

В той же час в даному регіоні згаданий процес розпочався дещо пізніше, аніж в центральних областях, і в своєму розмаху певною мірою виходить за рамки досліджуваного періоду. Коли в 1989 р. від'ємний приріст мав місце в 16 з 25 областей України, в тому числі найбільше в Сумській (10,0),

Чернігівській (-7,8), Полтавській (-7,0), то в Криму спостерігалось зростання чисельних показників (+4,4), а в Миколаївській області - 0,8.

Суттєвий вплив на формування чисельності українців села південних областей справляв механічний рух населення. Міграції населення, особливо їх етнічні чинники погано вивчені як історією, так і суміжними з нею науками. Практично відсутні наукові розробки і публікації з проблем переселень українців під різними приводами в райони Сибіру, Казахстану, Далекого Сходу, процесів неорганізованих переміщень українського населення.

На 1989 рік сальдо міграції південних областей України було позитивним, сюди більше в'їжджало, аніж виїжджало населення. Щорічне позитивне сальдо складало близько 80 тис. чол. В той же час, воно практично повністю починалось внутрішньорегіональною міграцією із сіл в міста.

Переважна більшість міграцій (до 70%) здійснювалась в межах України 3-за меж України до південного регіону прибувало близько 30% мігрантів.

Протягом досліджуваного періоду загальне сальдо міграції до України представників усіх етнічних груп було позитивним. українці з проміж інших етносів відрізнялись більшою осілістю та прив'язаністю до певних територій. На кінець 80-х років зросли масштаби виїзду українців до південних областей з інших регіонів колишнього СРСР. Вочевидь, це було пов'язано з полум'ям міжнаціональних конфліктів, яке розгорялось на цей час в Закавказзі, Середній Азії та інших республіках колишнього СРСР.

Росіяни в сільській місцевості південних областей були другою (за виключенням Криму) за чисельністю етнічною групою. На відміну від інших етносів, які були дисперсно розміщені окремими населеними пунктами в Приазов'ї та Причорномор'ї, росіяни в цілому рівномірно розміщувались по всьому селу півдня України, складаючи хіба що нечисленні дисперсні ареали в Запорізькій та Одеській областях. Таке розгалужене розміщення росіян дозволяло їм справляти вплив на оточуючі етноси і за умов посиленого російщення. Як політики партійно-державного керівництва, активно впливати на соціально-культурний облік сільського населення.

Чисельність та питома вага росіян, як вказувалось вище, в загальному масиві жителів регіону зростала. За підрахунками Т.Рудницької, на кінець досліджуваного періоду вони складали тут близько 50% всіх росіян, що проживали в Україні, а рівень його зросійщення був одним з найвищих [3, с.136].

Переважна більшість представників росіян, як на Півдні, так і в цілому по Україні, проживала в містах. Причиною цього було те, що основна маса росіян була тут мігрантами без великого стажу і прибула сюди в 20-80-і роки, направляючись на різного роду новобудови індустріалізації.

В областях, де росіяни проживали історично триваліший проміжок часу, їх чисельність була дещо більшою на селі. Наприклад, в Запорізькій області в селах проживало 28% росіян, а в Миколаївській - 39. Крим, де індустрія не набула такого рівня розвитку, як у Наддніпрянщині, а росіяни направлялись працювати на сільськогосподарські та переробні підприємства, новостворювані колгоспи і радгоспи, вони складали в загальному масиві етносу близько 41%.

На відміну від жителів міст, де майже 40% росіян не були уродженцями України, в селах понад 85% жителю – росіян народились на теренах України. Це додавало їх менталітету, рисам ідеології та духовності неповторних ознак. З одного боку, в першу чергу через мову та культуру вони відчували свою близькість з Росією, з іншого - їх прив'язаність та відданість землі, де вони народились і де тривалий час проживали їх батьки була значно вищою, аніж у міських жителів. Результати соціологічних обстежень засвідчили, що більше 80% з них вважали Україну своєю Батьківщиною та не збирались нікуди від'їжджати [4, с.54].

Росіяни у порівнянні з українцями були значно молодшим етносом як в місті, так і на селі. Це в свою чергу визначало і більш високі темпи їх демовіттворення. Та все ж ключовим фактором суттєвого зростання чисельності представників російського етносу була їх міграція в Україну. Свідченням цього є хоча б той факт, що це за даними перепису 1989 р. в південних областях України народилось всього близько 56% росіян, що тут проживали.

Основу мігрантів до України – росіян складали у переважній більшості вихідці з сільської місцевості Російської Федерації, де викорінювання селянства як суспільного класу, підірвав його трудових та моральних коренів ішов значно інтенсивніше, ніж в Україні. Про це свідчить особливо катастрофічне вилюднення російського села на початку 80-х років.

Село Півдня України є багатонаціональним. Але у рамках даного дослідження ми намагались дати порівняльну характеристику українського та російського етносів. Прослідкувати динаміку їх розвитку.

Таким чином, аналіз динаміки етнодемографічних показників провідних етносів, що населяли село Півдня України, показує, що розвиваючись в контексті загальної тенденції скорочення чисельності сільських жителів, як регіон в цілому, так і окремі етнічні групи мали свої особливості.

Загальні темпи скорочення сільських жителів у південному регіоні були нижчими загальнореспубліканських показників.

Коли українське село в цілому було моноетнічним, село Півдня України було у значній мірі поліетнічним. Кількісні показники розвитку національних меншин у переважній більшості випереджали відповідні показники титульного етносу – українців, що приводило до їх вимивання в даному регіоні та швидких темпів російщення.

Джерела та література

1. Національний склад населення України (за даними Всесоюзного перепису населення 1989 року). – К., 1992. – Ч. II.
2. Рудницький Е.П. Некоторые вопросы демографического развития УССР за 100 лет (1870-1970) // Методологические проблемы изучения народонаселения в социалистическом обществе. – К., 1973.
3. Рудницька Т.М. Етнічні спільноти України: тенденції змін. – К., 1998.
4. Терлюк В.О. Росіяни в Україні. – Львів, 1998.

Summary

The ethnic picture of the countryside of the Southern part of Ukraine differed from the picture of the city and from the picture which was in the country regions of the Soviet Ukrainian Republic. Those southern districts were original which hadn't been the subject of serious scientific generalization

Ю. О. Каганов

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ РЕГІОНУ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В 70–80-ті рр. XX ст.: ГЕНЕЗА ОПОЗИЦІЙНОСТІ

Період другої половини 80-х рр. XX ст. ознаменувався модернізацією соціально-політичного життя в СРСР, відомою під назвою “перебудова”. Ця коротка з історичної перспективи епоха поклала початок дезінтеграції радянської держави та появи на політичній карті світу нових незалежних держав, у тому числі й України, спричинила руйнацію системи “реального соціалізму” в більшості країн соцтабору, зумовила демократизацію суспільного життя. Масштаб цих подій важко переоцінити і з геополітичної, і соціально-економічної, і світоглядної точок зору.

Розгляд суспільно-політичних перетворень вказаного періоду вимагає від дослідників виділення опозиційної складової як внутрішнього фактора розхитування підвалин тоталітарного ладу, каталізатора трансформаційних змін.

Історично одним з найбільш активних суб'єктів суспільних перетворень є інтелігенція, творча і громадсько-політична діяльність якої відчутно позначається на всіх сферах життя суспільства.

У даній статті робиться спроба окреслити опозиційний потенціал цієї соціальної групи в період визрівання та активного прояву суспільно-політичних трансформацій у 70–80-ті рр. XX ст. в регіоні Центрально-Східної Європи^{*}.

В українській історіографії проблема ролі і місця інтелігенції в рамках опозиційного руху в Центрально-Східній Європі досліджена недостатньо. Якщо в роботах з проблем дисидентського руху відомих вчених Г. Касьянова [1], А. Русначенка [2], О. Бажана, Ю. Данилюка [3] та ін. український контекст участі інтелігенції в суспільно-політичних перетвореннях знайшов своє висвітлення, то специфіка опозиційності інтелігенції в аналогічних процесах в країнах “реального соціалізму” висвітлена фрагментарно. Разом з тим, на сьогодні можна констатувати й певні зрушення у цій царині, пов'язані, зокрема, із заснуванням у 2002 р. одеськими дослідниками спеціалізованого часопису “Інтелігенція і влада” [4].

Слід наголосити, що в гуманітаристиці існує чимало визначень поняття “інтелігенція”. В узагальненому вигляді їх можна звести до двох основних підходів.

Згідно з першим під інтелігенцією розуміють соціальну групу людей, які мають вищу освіту і професійно займаються розумовою працею, розвитком і поширенням культури. Друге, більше вузьке трактування, до інтелігенції зараховує тих, кого можна вважати моральним еталоном суспільства.

Останнє визначення походить від традиції, започаткованої в російській культурі 1860-х років, коли журналіст П. Д. Боборикін став уживати термін “інтелігенція” в масовій пресі [5, с.160]. Називаючи себе “хресним батьком” нового поняття, Боборикін наполягав на особливому змісті, вкладеному їм у цей термін: він визначав інтелігенцію як осіб “високої розумової й етичної культури”, а не як “осіб, що займаються розумовою працею”. До інтелігенції в цьому розумінні відносяться люди різних професійних груп, що належать до різноманітних політичних рухів, але мають спільну духовно-моральну основу. Саме із цим особливим змістом слово “інтелігенція” повернулося потім на Захід, де стало вважатися специфічно російським (intelligentsia).

Варто зазначити, що у сучасних західних країнах поняття “інтелігенція” уживається досить рідко, там більш популярний термін “інтелектуали” (intellectuals), яким позначають людей, що професійно займаються інтелектуальною (розумовою) діяльністю, не претендуючи, як правило, на роль носіїв “вищих ідеалів”. Основою для виділення такої групи є поділ праці між працівниками розумової й

^{*} Детальніше див.: Каганов Ю.О. Центрально-Східна Європа як історичний регіон: зміст та еволюція концепції // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2005. – Вип. XIX. – С. 333-341.